

Мр Милорад Ивовић

ПРАВО И ЛОГИКА

Мисао може бити интуитивна или дискурсивна. Логику интересује дискурсивна мисао. Облици дискурсивног правног размишљања од памтивека су били предмет интересовања. Грчки софисти, грчки и римски бесједници поучавали су своје ученике вјештини изношења аргумената пред судовима и политичким скупштинама, како би они могли добити спор или подршку за своје ставове. Тако на примјер у дјелу познатом као *M. Tullii Ciceronis ad Trebatium Trebatium topica*, поред дефиниције мјеста (*sedes argumenti*) аргумента (*ratio quae ei dubiae facit fidem*), дијалектике (*scientia uindicandi vias persequens*), топике (*ars inveniendi*), која нас учи налажењу аргумената и њихових премиса, проназимо најтипичније и најчешће облике правног расуђивања тј. *argumentum ex genere, ex formula, ex simplitudine, ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum, a definitione, a partitione, a differentia, a contrariis*, аргументе о којима се и данас расправља.

Науци остаје задатк да продубљеније проучи развитак како античке правне логике, тако и развитак ове у средњем вијеку. Правна логика модерног доба које отпочиње са Ренесансом посебно се изучава посљедњих година.¹ У нашем добу, посебно послје II свјетског рата, изучавање правне логике изазива посебно интересовање и бурне научне расправе у којима се суочавају различита схватања.

¹ Већ има довољно радова: Risse, *Die Logik der Neuzeit*, I — 1500—1640, Stuttgart, 1964; Howell, *Logic and Retic in England, 1500—1900*, Princeton, 1936; Piano Mortari, *Dialettica e giurisprudenza. Studio sui trattati di dialettica legale del secolo XVI*, Ann. st. dir. 1957—I, 293—401. Mazzacane, *Scienza logica e ideologia nella giurisprudenza tedesca del secolo XVI*, Milano, 1971; Otte, *Dialektik und Jurisprudenz, Ius commune*, 1971; Jaeger, *Breve note sur les origines et la notion de herméneutique*, RHD; id., *la methodologie de l'interpretation aux XVIe et XVII siècles*, 1974.

Интересовање за проучавање односа права и логике које се јавља у Европи посљедњих година као да представља реакцију према владајућим схватањима европске правне науке, социолошким и неореалистичким, које су на становишту да треба одвојити право и логику. Ослобађање права од логике схватају као историјски задатак, зато што је „самртнички загрљај права са логиком“,² вјековима праву ометао и пречавао развитак. Као заједнички став против злоупотребе логике од стране правника појединих школа права (интересне јуриспруденције, слободног права, америчког реализма) могу се узети ријечи познатог америчког правника O. W. Holmesa „Живот права није логика већ искуство“.³

Да би се показала тијесна веза између права и логике уземо у обзир јуснатурализам, концептуалну јуриспруденцију и нормативизам.

Идеал јуснатурализма је да конструише јуриспруденцију *geometrico modo demonstrata*. Још је Hobs у дјелу *De Cive* сматрао да би сва зла од којих пати човјечанство (нпр. рат) нестала дефинитивно ако би се са једнаком извјесношћу знала правила људског понашања као што се знају правила геометрије. Његов је циљ да изпради једну рационалну теорију права која се може извести из очевидно истинитих принципа. Из принципа природног права може се конструисати један рационалан систем, а пропозиције система изводе се из почетних постулата. Еуклидови Елементи и геометријски метод који су га инспирисали, представљали су за Хобса метод расуђивања који омогућује да се докаже истинитост неке комплексне и на први поглед невјероватне позиције ако се крене од неке једноставне пропозиције коју сви сматрају истинитом.

Отуда — храбра хипотеза и дедукција из ње представља пут да се дође до резултата који су извјесни. Тако Hobs наводи

² N. Bobbio, *Diritto e logica*, RIFD, I—III, 1962, стр. 12.

³ O. W. Holmes, *Common law*, стр. 1. Сличан овом ставу је Jeringov који наводе Zweigert и Sehr у 19. *Am. J. Comp. L.* 215, 226: »Life is not here to be a servant, of concepts, but concepts are here to serve life. What will comm to pass in the future is hot postulated by logic but by life, by trade and commerce, and by human instinct for justice«. Holmes је знао за ову мисао: Види de Howe, Holmes, *The Proving Years*, Vol. II, стр. 152 и Lloyds *Introduction to Jurisprudence*, Fifth edition byl. Lloyd and M. D. A. Freeman, London, 1985. стр. 1139. Слично мишљење има и B. Cardozo (*Nature of the Judicial Process*, 22ed, Yase University Press, 1964, стр. 51—55): »The tendency of a principle to expand itself to the limit of its logic may be counteracted by the tendency to confine itself within the limits of the history... Some conceptions of the law owe their existing from almost exclusively to history. They are not to be understood except as historical growths. In the development of such principles, history is likely to predominate over logic or pure reason«. Овај се писац позива на један други став Holmesa из једне судске одлуке (Holms J. in *NY Trust Co. v. Eisner*, 256 US 345, 349) да је „једна страница историје вреднија од тома логике“ (»a page of history is worth a volume of logic«).

неких двадесетак природних закона, од којих је један фундаменталан («That every man, ought to endeavour Peace, as farre as he has hope of obtaining it; and when he cannot obtain it, that the may seek, and use, all helps, and advantages of Warre»), а други су изведени из њега дедуктивним методом.⁴

Слично је тврдио и Лајбниц, сматрајући да се из дефиниција могу извући сигурне посљедице, користећи се неспорним правилима логике. Тако се могу створити науке као логика, метафизика, аритметика, геометрија и наука о праву. Ове науке се не заснивају на „искуству и чињеницама, већ служе да дајду разлог чињеницама — и да их унапријед регулишу; оно што би било важно за право, као и када на свијету не би постојао ни један закон“.⁵ Није, дакле, никакво чудо, према Лајбницу, да су принципи ових наука вјечите истине.

Схватање правног поретка као система правила која један законодавац, универзалан и рационалан, дедукује из одређеног броја очигледних или природних принципа, представља идеју великих кодификација просветитељског доба. Битне особине кодификаторског дјела, по дедуктивном моделу, биле су једноставност, потпуност и досљедност. „Потребно је мало закона“ — писао је Сен Зист — „тамо гдје их је много, народ је робље... Онај ко народу да много закона јесте тиранин“.⁶ Сличну мисао налазимо и код Џ. Бенџама, који сматра да право треба редуковати на минимум: „У Француској, гдје имају много мање слободе од нас, имају више закона“.⁷ Појава Савињџа и његове историјско-правне школе, коначно је одбацила идеју универзалне кодификације.⁸

Међутим идеја о тијесној вези између права и логике, иако је напустила сферу законодавства, односно стварања права, није напустила сферу његове примјене; спустила се, како каже Н. Бобио на једном мјесту, са законодавца на судију. Док су, дакле, сљедбеници природног права сматрали да могу редуковати активност законодавца на скуп логичких операција, правни позитивизам XIX вијека, напуштајући сферу стварања права, резер-

⁴ T. Hobbes, *Leviathan*, Penguin Classics, 1986. стр. 189—215, 311—335.

⁵ *Riflessione sulla nozione della giustizia (1702—1705)*, италијански превод у G. W. Leibinz, *Scritti politici e di diritto naturale*, Torino, 1952, стр. 45.

⁶ *Frammenti sulle nstituzione repubblicane*, Torino, 1952, стр. 45.

⁷ Види Mannine *The Mind of Jeremy Benthan* (1968), стр. 53, 86—97.

⁸ У САД, почетком овога вијека, Џејмс Кулиџ Картер, скоро истим аргументима као и Савињџ у Њемачкој, напао је предлог П. Д. Филда, који је сматрао да треба кодификовати грађанско право државе Њу Јорк. Његови разлози били су широко прихваћени и Филдов Кодекс (Field Code) није прихваћен. Види: James C. Carter, *Law: Its Origin, Growth, and Function* (New York, 1907, стр. 59, 65, 84—86, 119—120; J. C. Carter, *The Ideal and Actual in Law*; 24, *American Law Review* 752/1890). Види такође M. J. Aronson, *The Juridical Evolutionism of Jammes Coolidge Carter*, 10, *University of Toronto Law Journal*, 1953.

више за логику субординирану позицију, позицију примјене права на конкретни случај. Судија својом одлуком рјешава један силогизам, а када се има у виду научни рад на праву, имамо у виду Школу концептуалне јуриспруденције.

Класично схватање употребе тзв. потпуног силогизма дао је Ч. Бекарија: „...права премиса мора бити опћи закон, а друга премиса дјело које јест или није у складу са законом. Закључак мора бити ослобађање или осуда. Кад би судија хтио или морао начинити само два силогизма, умјесто једног само, отворила би се широм врата несигурности“.⁹ Идеју да метод законодавца и метод судије треба разликовати истичу и други аутори, нпр. М. Пескаторе који каже да законодавац треба да утврди право општим нормама, а после тога судија треба да помоћу логике права дедукује посљедице из једног принципа. Без логике право губи своју „објективну конзистенцију и нестаје“.¹⁰

Што се тиче односа логике и права значајне су Савињијеве ријечи које су послужиле да оправдају концептуалну јуриспруденцију. Изражавајући, наиме, своје дубоко поштовање према римским правницима, Савињи истиче да цјелокупни њихов поступак указује да њихови принципи нијесу арбитрерни производ,

⁹ С. Vercaria, О злочинима и казнама, Сплит, 1984, 4, стр. 74. Сличну мисао налазимо и код J. Stone, *The Province and Function of Law*, Sydney, 1950, стр. 139, који наводи ријечи Лорда Рајта: »There are comparatively few cases in Which the relevant rules of law, are uncertain. What is more often uncertain is, what is the right rule to apply? Види такође К. Englisch, *Introduzione al pensiero giuridico*, Milano, 1970, стр. 57—89.

¹⁰ М. Pescatore, *La logica del dritto. Frammenti di dottrina e di giurisprudenza*, Torino, 1883, стр. 4. Један број аутора пак, сматра да је немогуће показати да „конкретни императив деривира из генералног императива (М. Moritz, *Theoria XX*, 1954, стр. 78127) и да треба говорити о „вољној дедукцији“ (Н. Maier — *Psychologie des emotionalen Denkens*, 1908). Да није увијек у питању логичка дедукција из виших принципа када се ради о примјени права свједоче и многи италијански аутори који су радили у правосудју. Тако нпр. Pereti Griva (*L'umanita del magistrato in Riv. trim. cir. proc. civ.*, 1955, стр. 97 и *Esperienza di un magistrato*, Torino, 1956, стр. 129), Gualtieri (*Sulle critiche delle leggi, e delle sentenze ritenute ingiuste*, Foro pad. 1955. III), Calamandrei: »Prima viene l'istituzione, quasi si direbbe la fantasia a rivelare la tesi da sostenere, poi viene la dialettica a cercare i motivi giuridici per sostenerla« (*P. Calamandrei Processo e democrazia*, Padova, 1954, стр. 103). Овакав начин пресуђивања који је Gualtieri означио као »alla maniera di Bartolo«, а савремени амерички писци интуитивним; не представља дедукцију из виших премиса. Супротно овима је став који износи N. MacCormick (*Legal Reasoning and Legal Theory*, Oxford, 1978, стр. 19—52): »... As will be mentioned shortly, some people have denied that legal reasoning is ever strictly deductive... it would be so strange as to be barely imaginable that a judge having established the justifiability of one decision by logical argument from sound legal premises and findings of fact should then issue some diametrically different order. So institutionally and psychologically it is highly unlikely that a judge will so conduct himself, but it is not impossible...« Исти аутор наводи да енглески правници и писци сматрају врлином да су „нелогични“; бити логичан је ексцентрична пракса у коју се здраворазумски Енглез упушта на сопствену опасност“, (Оп. цит., 40 стр.).

па према томе њихови резултати имају извјесност која се не налази нигдје друго до у математици, па се „може без претјеривања рећи да они са својим појмовима прорачунавају“.¹¹ Савињи продубљује аналогију између правне науке и математике и истиче да као што се у случају троугла из одређених датих елемената могу извести други, тако се на исти начин у праву, из одређених тачака могу извести све остале. Сви дјелови међусобно кооперирају у једном великом дијелу, па ни ова „идеја на чијој основи почивају Пандекте, не може се, дакле, одбацити“.¹²

Историјска школа вјеровала је да се из принципа може извести „неограничен број индивидуалних рјешења“¹³, а уз помоћ обичајног права може се створити заокружен систем права без правних празнина. М. Румелин сматра да метод ове школе најбоље описују Штамлерове ријечи: »it treated concepts which are nothing but reproductions of historically given material, as pure concepts such as the concepts of mathematics«.¹⁴

Управо против овакве елаборације метода правне науке јавио се и Филип Хек, са својом школом интересне јуриспруденције.¹⁵

И у Француској имамо сличну ситуацију са школом езегезе. Тако нпр. Aubry и Rou у Cours de droit civil francais истичу да оно што представља највећу заслугу и сигурност доктрина јесте трезвост излагања и дедукција свих правних посљедица из датог принципа. Сва рјешења су задржана у клици, у цјелини, математичком строгаошћу формулисаних принципа, који су тако међусобно повезани да творе истинску правну грађевину којој је немогуће одрећи солидну конструкцију.¹⁶ Револуционарна доктрина која је инспирисала Code Civil сматрала је, као и Монтескје, да судији припада само механичка примјена права. Законодавчева воља сматрана је јединим извором права, а тамо гдје је није било или није била јасна, тражила се у духу закона помоћу различитих логичних аргумената ex contrario, inclusio unius, exclusio alterius, a pari, a maiori, ad minus, a minori ad majus, exceptio est strictissime interpretationis итд. Теорија је инсистирала на ставу да се даље тражи законодавчева воља механич-

¹¹ Savigny, Roman Law. енглески превод штампан у књизи The Great Legal Philosophers, selected readings in Jurisprudence, edited by C. Morris, Philadelphia, 1979, стр. 293.

¹² Savigny, исто. Овај став постао је касније, после његовог преобраћења, предмет Јерингове сатире против Begriff Jurisprudenz.

¹³ M. Rümelin, Developements in Legal Theory and Tea ching During my Lifetimč, у Jurisprudence of Interests, Harvard University Press, 1948, стр. 7.

¹⁴ M. Rümelin, оп. цит. стр. 9.

¹⁵ Ph. Heck, The Jurisprudence of Interests: An Outline у The Jurisprudence of Interests, Harvard University Press, 1948, стр. 29—49 и The Formation of Concepts and the Jurisprudence of Interests, исто, стр. 99—257.

¹⁶ Наведено према J. Bonnacase, L'ecole de l'exegese en droit civil, Paris, 1924, стр. 73.

ком дедукцијом из принципа који се налазе у С.С. Оваква „екстремна храброст“, како ју је називао Жени, даље се увећавала процесом стварања принципа и концепција који се нијесу налазили у Законику, али су третирани као да јесу, па су се онда употребљавали као премисе из којих су дедуковани закључци.¹⁷

Против оваквог позитивизма концептуалне јуриспруденције јављају се критике крајем прошлог и почетком овог вијека. Да поменемо Женија и Ерлиха, Школу слободног права и Школу интересне јуриспруденције, америчке, скандинавске реалисте.

Међутим, почетком вијека и нео-кантовци су оптужили позитивизам због неправилне примјене логике. Имамо у виду Келзена и његову школу која везе између права и логике види у ономе што се може назвати логичким проблемом права. Овај се однос може испитивати с гледишта структуре (шта логика и право имају заједничко) или с гледишта функције: како логика има за циљ да успостави ред у наше идеје, односно наш дискурс, да бисмо били у стању да разликујемо исправне од неисправних судова, тако право има за циљ да успостави ред у друштвеним понашањима, омогућавајући нам да разликујемо забрањена од дозвољених. Подсјећамо на Келзенов став да је право социјална техника за постизање мира.¹⁸

Логички, се, дакле, одређује ново мјесто. Нагласак није на логици законодавца или на логици судије; њој је мјесто или у филозофији права, са задатком да одреди логичку форму права, или у општој теорији права, схваћеној искључиво као чиста теорија права.

Логички задатак може се схватити као априорно одређење појма права (тако нпр. Дел Векјо). Ради се о томе да се елаборира веома широк појам права из кога се могу елиминисати сва историјска одређења овога или онога правног поретка. Тако би се дошло до чистог, односно трансценденталног појма који би био независан од правног искуства. Чиста теорија права своје полазиште има у раздвајању сфере збивања од сфере требања. Како је ова друга замисљена као сфера одвојена од прве, и како она има сопствена бића и односе међу њима, тако и задатак да се разради онтологија и логика сфере требања, припада чистој теорији права. На тај начин чиста теорија права постаје логика

¹⁷ Види J. Stone, оп. цит. стр. 149—180.

¹⁸ Х. Ласки сматра да је Келзенова чиста теорија права »exercise in logic, not in life«, Grammar of Politics, 4th ed. стр. VI.

права.¹⁹ Овај нови начин схватања односа између права и логике има своје бројне сљедбенике. Ипак, Келзен је први поставио проблеме логике нормативних исказа својим ставовима о правној норми као хипотетичком прескриптивном суду, о кохеренцији правног система итд.

*

Да ли нам овај кратак историјски преглед различитих праваца о односу права и логике омогућава да дођемо до неких заједничких елемената? Прихватајући став Н. Бобија, изгледа да се у расправљању овог односа налази сљедеће:

а) захтјев за строгошћу правног закључивања, јер је само строго расуђивање у стању да обезбједи објективност и непристрасност;

б) увјерење засновано на историјском посматрању, да је већи дио или барем најочљивији дио правног расуђивања аналитичан, тј. усмјерен да пружи исправне закључке из премиса које се сматрају истинитим;

ц) схватање права као поретка понашања са истом функцијом коју логика има у свијетлу идеја односно дискурса.²⁰

Основни материјал са којим судија ради представља текст који садржи правила за одлучивање. У свом највећем дијелу јуриспруденција представља анализу језика. Правник има задатак да објасни неодређене изразе, да попуни празнине, да елиминише контрадикције. Отуда и везе између права и логике. Рад

¹⁹ »The Kelsenite inquiry, like the Austinian inquiry, is essentially into the law viewed as a logical system. . . Neither Kelsen nor Austin needs to argue that actual law does or ought to conform to their logical schemes. They need only say that their schemes represent aspects of actual law which can be stated as a logical scheme«. J. Stone, оп. цит. стр. 110—111. Dr J. W. Harris (Law and Legal Science: An Inquiry into concepts »Legal Rule« and »Legal System« 1979) сматра да правна наука садржи 4 логичка принципа за систематизацију правила: принцип дерогације (који значи одбацивање правила које је у сукобу са правилом које произилази из вишег извора), принцип не-контрадикције (који значи логичку везу између правила која произилазе из вишег и нижег извора) и принцип искључења (који значи да постоји претпостављени ограничаван број коначних законодавних извора било ког правног система и служе за идентификацију система. Харис сматра да се само на основу овога може представити једно „интелигентно поље сазнања“. Овај аутор не узима као Келзен »grundnorm« за основу правног поретка, али његова четири принципа имају са њом заједничко то да се морају од стране правника „претпоставити“ и само тада су ставови правника о праву логички исправни.

²⁰ N. MacCormick (оп. цит., стр. 40—41) истиче мисао да, за разлику од енглеских правника, шкотски и континентални правници, наглашено обраћају пажњу на логичко расуђивање. Пошто је правно расуђивање „облик мишљења, оно мора бити логичко, тј. мора одговарати законима логике“. У противном постаје ирационално и контрадикторно.

правника не односи се на ствари већ на начин на који је неко прије њега говорио о одређеним стварима.²¹

У садашњем времену могу се разликовати два главна правца истраживања; један традиционалнији, који истражује правно расуђивање и представља доминантни дио теорије тумачења, и други — новији, који испитује структуру и логику нормативних исказа, а познат је под називом деонтичка логика.²² Треба наравно, имати на уму да ова подјела није строга.

Последњих година, такође се може казати, повећано интересовање за проучавање симболичке логике. Ово интересовање, да будемо прецизни, јавило се у америчкој јуриспруденцији.²³ За правнике те школе имало је прагматичан значај и јавило се из жеље да нова логика боље него традиционална објасни антиформализам који преовлађује код америчких реалиста. Ипак, прве систематске радове о примјени симболичке логике на правничко расуђивање налазимо код Клуга у Њемачкој, Г. Мајнеза у Мексику и Мађија у Италији.²⁴ На питање које су предности примјене симболичке логике, позивамо се на мисао И. Тамела: „Симболичка логика, будући егзактнија од традиционалне логике, омогућава дубље понирање у правно искуство“²⁵ и „Средства симболичке логике су дефинитивно супериорнија од средстава традиционалне логике да се открију и докажу грешке у расуђивању, да се избјегну симплификације и да се обезбиједи

²¹ R. Posner, *The Problems of Jurisprudence*, Harvard University Press, 1999, стр. 37—161. Овај аутор сматра да се објективност може обезбиједити само ако се правна анализа ограничи на формални ниво, а долази у опасност када резултат зависи од чињеница. Формализам постоји када је увјерене у премисе и у метод закључивања из њих и у формализам је „уграђен“ став против промјена. Стабилност правног поретка је осјетљива тема. Да се зиврше промјене у common law у судијама није била потребна логика, нити се ту ради о исправљању грешака у дедукцији ранијих судија. За овог аутора силогизам иначе није ни од какве користи правнику.

²² Овај термин је новијег датума (Mally, Broad, von Wright). Међутим, овај дио логике на који се односи је много старији. Зачетке налазимо већ код Аристотела (Никомахова етика), стоичара (Види Bochenski, *Ancient Formal Logic*, Amsterdam, 1951. и 1954, и код Лајбница, Савремену деонтичку логику развијају у својим радовима из 1951. и 1954. године *Logic: Introductory and Systematic Readings*, 1971; Kalinowski, *The Logic of Norms* (и касније правници: Gardies, Klinger, Kulg, Tammelo, Ziemba. Значај деонтичке логике за правно расуђивање истакнут је на XVI Међународном конгресу за филозофију, који је одржан 1968. у Бечу. Види: *La logique deontienne et sa signification pour ethique et droit*, у *Akten des Wien*, 1969, стр. 269—311.

XVI Internationalen Kongresses für Philosophie, Wien, 2—9 September,

²³ M. T. Rooney, *Law and the New Logic* (1941); E. W. Patterson, *Logic in the Law*, 1941.

²⁴ Klug, *Judistische Logik*, 1951; Garcia Maynez, *Introducción a la Logica iuridical* 1951; Magni, *Logica matematica e scienza giuridica* 1950: *Soggetto e persona nel diritto*, 1951; *Per i rapporti fra logica giuridica e moderna sintassi logica*, 1952.

²⁵ Illmar Tammelo, *Sketch for a Symbolic Turistic Logic*, 1955, стр. 304;

ауто-конзистентност теоријских тврдњи правника“.²⁶ Холандски правник F. Paradies је можда, најдаље отишао у захтјеву да се право логицизира.²⁷ У једном каснијем раду исти аутор сматра да треба из хиљаде дефиниција права узети једну као општу норму и на основу ње створити право; ни један закон не би смио ни у најмањем детаљу одступити од те опште норме; ова норма била би објављена и депонована у министарству правде.²⁸

Које је мјесто логике у праву? Могућа су три одговора:

а) Први одговор је онај који сматра да је функција логике у праву да анализира и прецизира са већом строгишћу. Тако се истиче да примјена логике у праву служи да се ублажи неизвјесност и неодређеност појмова и правила. Логички исправан поступак представља њужан и неизбјежан услов који, како истиче Круг, оставља довољан простор и интуицији. Ову мисао један аутор истиче ријечима да логика има, и може да има ефективну улогу у правничком расуђивању а „одређене примједбе против њене употребе у праву нијесу добро утемељене“.²⁹

б) Други одговор изједначава логичко расуђивање са дедуктивним. Сматра се да у пракси примјене права постоје одређене врсте дедуктивног расуђивања. Тако, на примјер, М. Квесада истражује *argumentum a contrario*, *argumentum a definitionem*, *argumentum ad absurdo*.³⁰ Калиновски (који иначе није против правног интуиционизма) се супротставља ставу да постоји посебна правна логика и када правник користи логику — у питању је општа логика. Према овом аутору домен у коме је посебно наглашена употреба логике, јесте домен попуњавања празнина. Он посебно испитује *argumentum a fortiori*, *a simili*, *a contrario*.³¹

ц) Трећи одговор је Перелманов. Ако се логиком сматра она логика која се идентификује са математиком, тада за логику не-

²⁶ I. Tammelo. Оп. цит., стр. 305.

²⁷ F. Paradies, *Die Technik des Rechts und ihre Logik*, 1958, Наведено према N. Bobbio, оп. цит., стр. 29.

²⁸ F. Paradies, *Sic et Non*, Amsterdam, 1961, стр. 10. N. Bobbio, исто.

²⁹ A. G. Guest, *Logic in the Law*, in the *Oxford Essays in Jurisprudence*, A. Collaborative Work, edited by A. G. Guest, Oxford, University, Press, 1961, стр. 182.

³⁰ Miro Quesada, *Teoria de la deduction juridica*, 1955, стр. 270.

³¹ Kalinowski, *Interpretation juridique et logique des propositions normatives*, 1959.

ма мјеста у правном расуђивању. Овај аутор и његова школа³² позивају правнике да напусте логику и баве се аргументацијом која једино има мјеста у правничком расуђивању.

Велика различитост у схватањима односа права и логике која се јавља у радовима отежава нам да дођемо до неког трајнијег закључка. Ми смо се у овом раду ограничили да сумарно укажемо само на неке проблеме.

Нијесу ни додирнути многи други проблеми који су везани за однос права и логике и за проблеме правничког расуђивања.

У раду овог обима који има за циљ да укаже само на основни проблем, није ни било могуће указати и на друге значајне моменте. Једна продубљенија и обухватнија монографија на нашем језику још чека свог аутора.

Milorad Ivović, Ph. D.

LAW AND LOGIC

Summary

In his work the author discusses the relation between law and logic. He examines the role of the logic in creation and application of law, taking into consideration jusnaturalism, conceptual jurisprudence and normativism.

After short presentation of the attitudes of various authors, he points out certain mutual elements in understanding. Further on, the author indicates some problems relation to the relation between law and logic, that is discussed in contemporary law science.

³² Perelman et Olbrecht-Tyteca, *Rhetorique et philosophie*, Paris, 1952; In. *Traite de XX l'argumentation. La nouvelle rhetorique*, 2a ed. Bruxelles, 1970; Prelman, *ustice et raison*, Paris, 1965; Id. *camp de XX l'argumentation* Bruxelles, 1971; Id. *Право, морал и филозофија*, Нолит, Београд; Giulian, *La controversia: contributo alla logica giuridica*, in *Studi nelle scienze giuridiche e sociali dell'Universita degli Studi di Pavia*, 1966; T. FIVEG, *Топика и јуриспруденција*, Нолит, Београд; Englisch, *Introduzione al pensiero giuridico*, Milano, 1970; Stone, *Legal System and Lawyer's Reasoning*, London, 1964; Reacens Siches, *The Logic of the Reasonable as Differentiated from the Logic of the Rational*, in *Essays in Jurisprudence in Honor of Roscoe Pound*, Indiana-polis-New York, 1962; Villey, *Histoire de la logique juridique*, von Wright, Carcia Maynez, Castaneda, Kalinowski, Види: Hilpinen, *Deontic Annales de la Faculte de Droit et des Sciences Economiques de Toulouse*, 1967.